

3. Танатар Н.В. Информационно-аналитические системы оценки состояния науки // Наука та наукознавство. – 1996. – № 3–4. – С. 124–132.
4. Алексюк А.М., Дяченко В.К. Взаємодія форм організації і методів навчання // Рад.шк. – 1983. – № 7. – С. 8–14.
5. Осинська В.М. Шкільній практиці – активні форми і методи навчання // Рад.шк. – 1988. – № 6. – С. 65–67.
6. Адаменко О.В. Вибірковий метод в історико-педагогічному дослідженні // Вісник Луганського державного педагогічного університету ім. Тараса Шевченка. – 2003. – № 4. – С. 6–14.

УДК 37 (477)

Березівська Л.Д.

РОЗВИТОК ІДЕЙ ПРО РЕФОРМУВАННЯ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В 1905-1914 РР.

На сучасному переломному етапі розвитку Української держави в контексті загострення соціально-економічних, суспільно-політичних проблем актуалізується й питання освіти. Визначення шляхів її подальшого розвитку певною мірою залежить і від осмислення історичного досвіду, витоків реформування шкільної освіти в Україні.

У 1905–1914 рр. у Російській імперії, до якої належала більшість українських земель, під впливом реформаційних процесів у Західній Європі й США, в державі новою потужною хвилею як альтернатива урядовій освітній політиці прокотився громадсько-педагогічний рух. Станова система освіти не відповідала запитам суспільства й не задовольняла педагогічну громадськість. Проголошена ще в 1899 р. міністром народної освіти М.П.Боголеповим реформа шкільної освіти, що характеризувалася демократичними засадами, не була реалізована ні ним, ні його наступниками – міністрами, яких уряд дуже часто змінював. Самодержавний уряд водночас ініціював і гальмував освітню реформу, що пояснювалося прагненням зберегти діючу систему освіти як гарант імперського ладу. Педагогічна громадськість на сторінках преси, освітянських з'їздах аналізувала вітчизняний та зарубіжний досвід реформування освіти. Які причини невдачі проголошеної освітньої реформи? За якими напрямками мала б реформуватися шкільна освіта? Ці та інші питання, що актуалізуються й на сучасному етапі розвитку освіти в Україні, намагалися розв'язати педагоги на початку ХХ ст.

Історіографічний огляд проблеми показав, що в цілому до питання розвитку шкільної освіти в 1905–1914 рр. зверталися російські (Е.Д.Днепров, 1991; О.В.Купинська, 1999 та ін.) та українські вчені (І.В.Зайченко, 2002; Н.Б.Копиленко, О.В.Сухомлинська, 1996 та ін.) [17: 11; 7: 15]. Оскільки в їхніх ґрунтовних наукових дослідженнях меншою мірою висвітлюються ідеї вітчизняних педагогів щодо реформування шкільної освіти, ми хочемо спинитися саме на цій проблемі.

На сторінках педагогічної преси вчителі, вчені намагалися осмислити хід, причини невдач шкільної реформи, що розпочалася ще в 1899 р. “Нині дуже багато пишеться й говориться про ці “реформи” і про створення “нової школи”, але якщо уважно придивитися до всіх проектів перетворення нашої школи, то побачимо, що вони порушують або часткові питання, пропонуючи таким чином часткові реформи, або ж торкаються головним чином зовнішніх сторін перетворення”, – зазначав один з дописувачів журналу “Русская школа” [8: 15]. Він доводив, що метою загальноосвітньої школи має бути розумовий розвиток дитини, відповідно пріоритетним питанням шкільної реформи повинно стати оновлення основних принципів і методів навчання, змісту освіти.

Інший дописувач журналу узагальнює ідеї щодо моделі майбутньої середньої школи, яка “має бути передусім єдиною і доступною, вона не повинна зачиняти двері ні перед “кухарчиними дітьми”, ні перед дітьми іногородців”, “...навчання в ній має бути ще й

безплатним” [5: 96]. Далі висловлювалися ідеї про те, що з програми середньої школи треба вилучити зайвий баласт (давні мови) й наповнити їх загальноосвітніми предметами; про виховання в школі, зокрема фізичне, розумове, громадянське; про повагу до особистості учня й неприпустимість покарань; про взаємозв'язок реформи школи з реформою суспільного життя тощо.

У ході порівняльно-історичного висвітлення тенденцій розвитку європейської системи освіти відомий вітчизняний педагог О.Ф.Музиченко обґрунтував ідею, що “демократизація школи ні за що не може означати популяризацію знань і можливе полегшення і зниження вимог”, в її основу має бути покладена педагогіка, яка “ставить вимогу підготувати сильну і прекрасну людину, високо і гармонійно розвинути розум, тіло і волю, моральні сили дитини” [14: 20–21].

Причину невдач шкільної реформи початку ХХ ст. представники громадськості (А.Мощанський, ініціали російською мовою. – Л.Б.) пояснювали й тим, що урядові реформаційні спроби “...впливали не з твердих педагогічних міркувань, а з мінливих політичних “віянь”, які з'являлися в урядових сферах під впливом тих чи інших подій і не мали нічого спільного із законами педагогіки” [13: 1]. Основними положеннями загальноосвітньої школи мають бути такі: виховання освічених, чесних і вільних громадян, гармонійний фізичний і психічний розвиток учнів; незалежність школи від центральної державної влади і підпорядкованість громадському контролю; узгодженість шкільної справи з науковими законами фізіології і психології; побудова змісту освіти й методів навчання на науковому принципі; свобода й можливість учнів ознайомлюватися із суспільним та політичним життям своєї Батьківщини.

У цей час трибуною для обговорення шкільної реформи стали освітянські з'їзди. Так, у 1906 р. в Києві на з'їзді народних учителів Київської губернії обговорювалися педагогічні й політичні питання. В результаті роботи двох комісій (з питання про реформу початкової школи і про поліпшення матеріального становища народного вчителя та з питання про націоналізацію школи) було прийнято відповідні резолюції: “Про народну освіту взагалі” і “Про українську школу”.

У резолюції “Про народну освіту” зазначалося, що шкільна освіта має бути загальною і безплатною, єдиною, утримуватися на державний рахунок; школа – з рідною викладовою мовою учнів, релігійне виховання – перенесене в сім'ю; шкільні ради повинні розв'язувати фінансові, навчально-виховні питання тощо [21: 965]. У резолюції “Про українську школу” вчителі пропонували такі засади її побудови: термін навчання в народній школі збільшити до шести років, викладовою мовою вважати рідну мову, державну – вивчати в старших класах як навчальний предмет; в учительських семінаріях та інститутах усі предмети викладати українською мовою, а для вчителів, які вже працюють у школах, читати курси української мови, історії, літератури; у середніх і вищих навчальних закладах поступово ввести українську мову, літературу, історію, географію як навчальні предмети [21: 967].

У січні 1908 р. в Санкт-Петербурзі на Першому всеросійському з'їзді діячів товариств народних університетів, де була присутня й українська делегація, приймається низка постанов, зокрема “Резолюція про викладання рідною мовою”, де зазначається, що “з'їзд визнає за кожною національністю невід'ємне право здобувати освіту її рідною мовою ” [23: 29]. У виступі від української громади С.Ф.Русова запропонувала проект початкової школи, яка має бути народною, з викладовою українською мовою. За проектом зміст освіти, що відображається в підручниках, читанках, повинен будуватися на історичних та географічних матеріалах рідного краю [23: 54]. У трирічній початковій школі пропонувалося вивчати такі предмети: 1-й клас – граматка і книжка-читанка, Закон Божий, арифметика і письмо українською мовою; 2-й клас – пояснювальне читання, Закон Божий, арифметика, українська мова, російська мова; 3-й клас – історія, географія, природознавство, українська мова та література.

Питання щодо запровадження загального початкового навчання стало предметом обговорення на засіданнях органів місцевого самоврядування. Так, у травні 1908 р. Київська

міська дума обговорювала проект шкільної мережі для м.Києва, розроблений училищною комісією. В його основу лягли такі положення: “всім дітям обох статей надається можливість після досягнення шкільного віку пройти повний курс навчання в правильно організованій школі”; “нормальна тривалість курсу навчання в початковій однокласній школі – чотирирічний період”; до дітей шкільного віку належать чотири вікові групи – 8, 9, 10, 11 років; нормальна кількість дітей на одного вчителя – 50 учнів; до шкільної мережі належать усі міські парафіяльні, міністерські, земські, церковнопарафіяльні школи [10: 1–9]. У листі київському губернаторові директор народних училищ Київської губ. Т.Г.Лубенець повідомив, що розроблений проект затверджений у червні 1909 р. і може бути представлений у Міністерство народної освіти для загального обов’язкового навчання в м. Києві [3: 1–2].

У цей час широко дискутується започаткована в попередні роки, проблема створення єдиного типу середньої школи (Ф.І.Павлов), а саме: встановлення наступності навчальних програм, обов’язкового мінімального циклу предметів з їх розширенням за рахунок різних факультативів відповідно до нахилів і здібностей дитини. Близьким до реалізації окресленої ідеї був проект міністра народної освіти П.С.Ванновського (1901–1902), що залишився на папері, а причиною того були такі фактори: невідповідність Міністерства народної освіти до широкомасштабних реформ; відсутність у проекті зв’язку з вищою школою; залучення до проведення реформи лише її організаторів [18: 101].

Одним із напрямів реформування шкільної освіти представники громадськості вважали реорганізацію системи управління середніми навчальними закладами, зокрема встановлення точно регламентованих законом взаємовідносин, з одного боку, між адміністрацією навчального відомства (міністерством, попечителями, директорами, ревізорами) і педагогічними радами навчальних закладів, з іншого – між педагогічними радами і вчителями (Г.Роков) [19: 45–92]. На той час Міністерство народної освіти поєднувало дві функції: адміністративно-розпорядчу й освітньо-педагогічну. Пропонувалося за Міністерством залишити лише першу функцію, а освітньо-педагогічну закріпити за незалежними педагогічними радами.

А.Ф.Гартвіг (ініціали російською мовою. – Л.Б.) у ґрунтовній праці “Шкільна реформа знизу” (1908) дає оцінку тогочасній реформі: “За шириною і глибиною роботи вона має всі ознаки радикального оновлення всього шкільного життя в Росії як її загальна атмосфера і програми, так і детальний зміст повсякденного шкільного побуту” [2: 31–32]. Далі він аналізує течії оновлення школи: за автономію і демократизацію середньої школи, за покращення становища вчителя, за надання прав і свобод учням.

Своєрідним підсумком реформаційних процесів початку ХХ ст. стала праця відомого російського педагога В.І.Чарнолузького “До шкільної реформи” (1908). На його думку, практичне здійснення “органічної реформи” (такий термін вводить до наукового обігу В.І.Чарнолузький. – Л.Б.) неможливе без розробки її теоретичних основ, визначення чітких орієнтирів побудови нової системи освіти, яка має відповідати “вимогам педагогіки і демократичного суспільного устрою” [25: 3]. Відповідно необхідним є осмислення і розв’язання питань про роль держави у справі народної освіти, релігію в школі, безплатність освіти. Спираючись на зарубіжний досвід, педагог доводив, що одним із напрямів реформування освіти має стати її “децентралізація”, тобто ліквідація Міністерства народної освіти і передача справи освіти органам місцевого самоуправління. Друге питання він пропонував розв’язати так: визнати “викладання релігії приватною справою, вилучити її з курсу громадських шкіл” і надати право батькам вирішувати цю проблему. Відносно третього питання педагог вважав, що введення принципу безплатності навчання до шкільної системи має велике соціальне значення.

Відомий педагог М.І.Демков висунув ідею про потребу започаткування нової гілки педагогіки – “педагогіки державної”, яка досліджувала б проблему “державна і народна освіта”. Зокрема, він писав: “Аналіз явищ державного життя з педагогічного погляду міг би дати керівні настанови і вказівки для низки державних заходів і допомоги діячам управління розібратися з багатьма навчально-адміністративними питаннями; а синтезом цих

положень можна було б досягти і вищого завдання – дати основу для широкої і планомірної роботи в сфері державної педагогіки” [8: 102].

Проблеми оновлення шкільної освіти громадськість обговорювала на Першому загальноземському з’їзді (серпень 1911, м.Москва), де була й українська делегація. З’їзд прийняв пропозиції щодо реформування шкільної освіти: узгодити навчальні програми початкової і середньої школи; ввести професійне навчання лише в середню школу; терміново запровадити загальнодоступну й безплатну початкову освіту; перетворити трикласні початкові школи на чотирикласні та створити шестикласні; з метою виховання в народній початковій школі особистості, яка знаходила б моральне задоволення в праці на користь сім’ї, суспільства, держави, визнати основою загального устрою школи – повагу до особистості учня і вчителя, надання їм широкої самодіяльності; переглянути навчальні програми на предмет їх розвантаження й наближення до місцевих умов; визнати потребою навчання в перший період у народній школі рідною мовою учнів тощо [24: 145–151].

Відомий російський педагог П.Ф.Каптерев виділяв три основних завдання розвитку шкільної освіти: введення загального початкового навчання, підняття виховної ролі школи, створення єдиної позастанової школи. На його думку, “єдина школа – це розв’язання основного педагогічного завдання – всебічного розвитку людини – в послідовній низці шкіл, органічно пов’язаних між собою...” [9: 74].

У цей час українські педагоги та освітні діячі (С.О.Єфремов, С.Ф.Русова, Т.Г.Лубенець, Я.Ф.Чепіга, С.Ф.Черкасенко та ін.), спираючись на вітчизняний, зарубіжний і власний практичний досвід, розробляли на сторінках періодичної преси теоретичні основи української шкільної освіти. Так, С.О.Єфремов обґрунтував ідею про створення національної системи освіти, всі ланки якої (початкова, середня, вища) мають бути тісно між собою взаємозв’язані” [6: 21].

С.Ф.Русова на основі аналізу поглядів європейських (Г.Кершенштайнер, С. Редді, О.Декролі та ін.) та російських учених (О.П.Нечаєв, О.О.Фортунатов, І.К.Кайданов та ін.) дійшла висновку, що нова українська школа має “вбирати в себе усі поступові погляди закордонних реформаторів, але одночасно будувати свою нову форму на національному ґрунті, відповідаючи на перші потреби краю, на національні вимоги люду” [20: 36]. Школа має бути громадською, демократичною, позастановою, здійснювати національне, громадянське, трудове, естетичне й фізичне виховання учнів, без покарань і нагород. На її думку, найкращим типом такої школи має стати інтернат у сільській місцевості як в інших європейських державах.

Розмірковуючи над підвалинами початкової школи, Софія Федорівна доводить, що вона має бути 4–5-річною і готувати дітей до іншого типу школи (гімназії, торговельні школи та ін.). Діти повинні вивчати такі предмети: Закон Божий, рідна мова, арифметика, природознавство, географія, історія, ручна праця, малювання, ліпка, різьба по дереву, співи, фізичне виховання. Головною метою школи має бути виявлення самостійних творчих сил дитини, а завданням – розвиток мислення й мови учня [22: 180–191]. Школа повинна бути гуманною, активно-творчою, національною.

Т.Г.Лубенець був прихильником запровадження загального початкового навчання на основі глибокого вивчення потреб селян. Про це він писав так: “Школа майбутнього має дати державі чесну людину, що живе за заповідями Христа; господаря, який любить свою справу...; працівника, який любить своє поле, цікавиться його долею, бажає знайти і вміє шукати для цього знання” [12: 203].

Я.Ф.Чепіга послідовно у своїх працях розробляв теоретичні основи нової школи, яка має бути народною, національною, природною, вільною, реалістичною [26: 3–7]. Яків Феофанович стверджував, що русифікаторська система шкільної освіти на українських землях була антипедагогічною, антиприродною, бо знищувала індивідуальні риси, духовні здібності дитини. Зокрема, він зазначав: “Така освіта втрачає свої основні риси – природність, привабливість і здатність будити творчість духу в дитині” [28: 94].

На сторінках періодичної преси, зокрема журналу “Украинская жизнь”, дискутувалося питання українізації шкільної освіти як напряду її реформування. Так, один з дописувачів довів, що “в місцевості з українським населенням школа на всіх її рівнях має знайти учнів з минулим і теперішнім українського народу, тобто з його історією, літературою, мовою, з географією рідної землі та з її економічним і правовим становищем” [1: 34]. С.Ф.Черкасенко також пов’язував “реорганізацію навчальної справи на нових засадах” з українізацією школи, під якою він розумів не лише впровадження у школу української мови, а й розвиток усіх природних здібностей дитини. Висвітлюючи учительський рух за українізацію школи 1905–1911 рр., він зазначав, що це “не політиканство купки злонависних “мазепинців”, а крик життя...” [30: 46].

Альтернативним щодо урядового проекту про введення загального початкового навчання став “Проект української школи” (1913), який розробив Я.Ф.Чепіга на пропозицію редакції журналу “Світло”. У розділі “Грунтовні постулати проекту” він висвітлив засади побудови національної школи: “зберегти людську природу і удосконалити її, принатурюючи до соціальних і економічних умов життя певного народу, згідно вимогам людської моралі”; “школі природно бути національною”; навчання в початковій, середній і вищій школі здійснювати рідною мовою; “природно дитину залишити в стосунках з реальним світом”, “побільше стосунків з природою”; “признати волю виховання й освіти в дитині” [27: 31–41]. Зазначимо, що проект не був схожий на звичайний канцелярський документ. Та й сам автор писав: “Нехай мене осудять за недидактичність у будівництві проекту, відсутність у ньому плановірності і загальної цілості його частин, але я більш всього боюсь, щоб не осудили мене в змаганні пошкодити дитині, зменшити її радість і задоволення від навчання і взагалі щастя” [27: 41]. В цілому за проектом початкова школа мала бути двоступеневою з шестирічним терміном навчання, яке повинне було розпочинатися з шести років (перший ступінь – два роки, другий ступінь – чотири роки). Яків Феофанович, спираючись на ідеї таких відомих педагогів і філософів, як Дж.Локк, М.Монтень, І.Г.Песталоцці, Ж.Ж.Руссо, Ф.В.Фребель, Л.М.Толстой, К.Д.Ушинський обґрунтував ідею про відтворення права дитини навчатися материнською мовою в оновленій школі [29: 9–14].

С.Ф.Черкасенко критично оцінив ідею редакції журналу “Світло” про доручення одній, хоча й досвідченій людині створити проект української школи. На його думку, “треба задля вироблення проекту скликати з’їзд українських учителів” [32: 3]. Він критично поставився і до міністерського проекту реформування початкової освіти, зокрема зазначав: “Міністерська реформа народної школи іде всупереч з життям, народилась вона десь поза живим життям, в бюрократичних кабінетах...” [31: 6]. Педагог вважав, що міністерський проект має стати предметом детального обговорення й компетентної критики на I Всеросійському з’їзді в справах народної освіти.

Організатори I Всеросійського з’їзду (23 грудня 1913 – 3 січня 1914) в своєму зверненні до громадськості обґрунтували необхідність реформування шкільної освіти економічними потребами суспільства: “...без широкої і плановірної постановки початкової освіти не можна думати про які-небудь корисні заходи ні на економічному полі, ні на полі тих реформ, початок яких зроблено в 1905–1906 рр.” [16: 60–61]. Зміст проголошеної реформи має полягати в перегляді навчального курсу, навчальних програм, удосконаленні підручників, методів навчання, забезпеченні народної школи добре підготовленим педагогічним персоналом.

Як бачимо, в 1905–1914 рр. педагогічна громадськість, незважаючи на складні соціально-економічні та суспільно-політичні обставини, на сторінках преси, з’їздах та інших зібраннях широко дискутувала питання щодо реформування шкільної освіти. Прикметно, що в цей період з’являються присвячені означеній проблемі теоретичні праці, де автори, спираючись на ідеї зарубіжних та вітчизняних педагогів, намагалися осмислити процесуальний (причини, хід, наслідки) та змістовий (напрями, зміст) аспекти проголошеної реформи початку ХХ ст. Вони визначили причини її невдачі: декларативний і частковий характер; відсутність ґрунтовної системної концепції реформи; вплив на зміст і напрями

реформування політичних канонів; ігнорування законів педагогічної науки; розробка освітніх законопроектів у міністерських кабінетах і низький рівень залучення до реформаційних процесів громадськості; залежність здійснення реформи від суспільного державного ладу.

Проаналізовані джерела свідчать, що освітяни переймалися питаннями, що не були розв'язані урядом і водночас диктувалися потребами шкільної практики. Вони обґрунтували стратегічні напрями реформування шкільної освіти: запровадження загального початкового обов'язкового, безплатного навчання; створення єдиного типу позастанової, демократичної, національної, природної школи (наступність навчальних програм і взаємозв'язок усіх шкільних ланок, визначення мінімального циклу предметів; надання прав і свобод учням, розвиток їхніх природних здібностей); оновлення змісту освіти (науковий принцип, загальноосвітній характер, зв'язок з навколишнім середовищем учня) та методів навчання; посилення виховної ролі школи (розумове, моральне, національне, громадянське, трудове, фізичне виховання); перенесення релігійного виховання у сім'ю; децентралізація управління шкільною освітою (розподіл функцій управління шкільною освітою між Міністерством народної освіти й органами місцевого самоврядування); націоналізація, зокрема українізація школи (введення рідної мови учня як викладової, української мови, історії, літератури, географії); поліпшення матеріального, правового становища та професійного рівня вчителя. У цей час педагоги (С.Ф.Русова, Я.Ф.Чепіга) оприлюднюють власні моделі української початкової школи.

Через певні суспільно-політичні обставини в 1905–1914 рр. ідеї вітчизняних педагогів і громадських діячів не були реалізовані, однак послужили підґрунтям для розробки Міністерством народної освіти на чолі з П.М.Ігнат'євим теоретичних основ реформи шкільної освіти 1914–1916 рр. і вплинули на подальший розвиток освіти в Україні, про що ми будемо висвітлювати в наших наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. А-вич С. Об украинизации средней и высшей школы // Укр. жизнь. – 1912. – № 4. – С. 31–38.
2. Гартвиг А.Ф. Школьная реформа снизу. – М.: Изд. Т-ва И.Д. Сытина, 1908. – 201 с.
3. Дело по вопросу введения в г. Киеве всеобщего обучения. 10 октября 1909–13 ноября 1910 // ЦДІА України в м.Києві. – Ф. 442. – Оп. 662. – Спр. 436. – Арк. 1–12.
4. Демков М. Педагогика, ее современное положение и предстоящие задачи // Журнал Министерства народного просвещения. – 1910. – № 1. – С. 81–102.
5. Ельницкий А. Крах средней школы // Вестник знания. – 1905. – № 10. – С. 89–96.
6. Єфремов С. “Вони не просять”... // Світло. – 1911. – № 4. – С. 21–27.
7. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. ХІХ – поч. ХХ ст.) / За ред. М.Д. Ярмаченка. – Львів, 2002. – 344 с.
8. И.Т-ий К вопросу о внутренней реформе нашей школы // Рус. шк. – 1905. – С. 10–33.
9. Каптерев П.Ф. Современные задачи народного образования в России. – М.: Изд. журнала “Народный учитель”. – 1913. – 80 с.
10. Краткий обзор постепенного развития школьного дела в г. Киеве (1870–1908). – К., 1908. – 48 с.
11. Купинская Е.В. Проблемы реформирования средней общеобразовательной школы в деятельности Министерства народного просвещения России в конце ХІХ – начале ХХ в.: Дис. ... канд. пед. наук. – М., 1999. – 159 с.
12. Лубенец Т. Какие требования предъявляет народ к школе // Журнал Министерства народного просвещения. – 1912. – №4. – С. 195–204.
13. Мощанский А. О задачах и организации общеобразовательной школы в правовом государстве // Рус. шк. – 1907. – № 10. – С. 1–25.
14. Музиченко О. На пути к демократизации школы // Рус. шк. – 1907. – № 5. – С. 1–22.
15. Нариси історії українського шкільництва. 1905–1933: Навч. посібник / О.В. Сухомлинська та ін.; За ред. О.В. Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
16. Від організаційного Комітету І Всеросійського з'їзду в справах народної освіти // Світло. – 1913. – № 2. – С. 60–62.

17. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР. Конец XIX – начало XX в. / Под ред. Э.Д. Днепров, С.Ф. Егорова, Ф.Г. Паначина, Б.К. Тебиева. – М.: Педагогика, 1991. – 448 с.
18. Павлов Ф.И. К вопросу о единой средней школе // Рус. шк. – 1908. – № 1. – С. 86–101, 86–87.
19. Роков Г. Организация управления средними учебными заведениями // Вестник воспитания. – 1908. – № 6. – С. 45–92.
20. Русова С. Ідейні підвалини школи // Світло. – 1913. – № 5. – С. 33–38.
21. Русова С. Курси народних учителів в Києві // Укр. вестник. – 1906. – № 14. – С. 964–968.
22. Русова С. Нова школа // Педагогічна концепція С.Ф.Русової: Навч. посібник для студентів пед. спеціальностей вузів / Передмова М.Д. Ярмаченка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – Чернігів: Черніг. держ. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка, 2000. – С. 180–191.
23. Труды Первого Всероссийского съезда деятелей обществ народных университетов и других просветительных учреждений частой инициативы. – СПб: Типография “Север”, 1908. – 526 с.
24. Чарнолуцкий В. Вопросы народного образования на первом общеземском съезде. – СПб: Тип. М.А. Александрова. – 1912. – 180 с.
25. Чарнолуцкий В.И. К школьной реформе. – М.: Тип. Т-ва И.Д. Сытина, 1908. – 72 с.
26. Чепіга Я.Ф. Грунтовні принципи нормальної школи // Світло. – 1911. – № 1. – С. 3–7.
27. Чепіга Я. Проект української школи. Грунтовні постулати проекту // Світло. – 1913. – № 2. – С. 31–41.
28. Чепіга Я. Просвещенное невежество // Укр. жизнь. – 1912. – № 9. – С. 92–94.
29. Чепіга Я. Украинский учитель и материнский язык в начальной школе // Укр. жизнь. – 1913. – № 9. – С. 9–14.
30. Черкасенко С. Голос украинских учителей // Укр. жизнь. – 1912. – № 6. – С. 38–46.
31. Черкасенко С. Поза життям // Світло. – 1913. – № 3. – С. 3–6.
32. Черкасенко С. Те, без чого не обійдеши // Світло. – 1913. – № 2. – С. 3–5.

УДК 371.04

Волкова С.В.

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ В КОНТЕКСТІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ВИТОКИ І СУЧАСНІСТЬ

Одна із суттєвих ознак державної стратегії розвитку освіти в Україні – впровадження ціннісного підходу в усі ланки навчально-виховного процесу. Соціальна ситуація в суспільстві, що динамічно змінюється, актуалізує потребу в особистості, здатній здійснювати самостійний ціннісний вибір, визначати правильну етичну позицію та ціннісні орієнтири своєї життєдіяльності. Йдеться про ціннісні орієнтації, що виступають як провідні в набутті людиною своєї суті та слугують цілям відтворення і нарощування духовного потенціалу суспільства. Водночас формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді в умовах глибоких соціально-економічних змін в Україні наштовхується на значні труднощі. Адже девальвація духовних цінностей сьогодні настільки відчутна, що виникає необхідність говорити про дефіцит духовної культури та потребу створення умов, які б сприяли розвитку етичного потенціалу учнівської молоді.

З огляду на це **метою** нашого пошуку стало наукове обґрунтування теоретичних засад та історичного шляху розвитку процесу формування ціннісних орієнтацій учнівської молоді. Відповідно до цього головними **завданнями** нашого пошуку стало:

- 1.Розкрити сутність основних аксіологічних понять.
- 2.Висвітлити історичний аспект дослідження процесу формування ціннісних орієнтацій особистості.
- 3.Проаналізувати сучасний стан розробки означеної проблеми.

У ході реалізації цих завдань ми виходили з того, що проблема формування ціннісних орієнтацій, як і всі питання, пов'язані з розвитком рушійних сил особистості, – складна і багатогранна. До дослідження різних її аспектів виявляють значний інтерес представники